

HÅNT

KAI SPURKLAND • ANINE KIERULF • INGJERD HANSEN

KRIM

GYLDENDAL

Hatkrim

KAI SPURKLAND, ANINE KIERULF OG INGJERD HANSEN

Hatkrim

© Gyldendal Norsk Forlag AS 2023

1. utgave, 1. opplag 2023

ISBN 978-82-05-58572-0

Omslagsdesign: Kristin Berg Johnsen

Sats: Type-it AS, Trondheim 2023

Brødtekst: 10,5/15 pkt. Minion Pro

Papir: 90 g Amber Graphic

Trykk: Mediehuset Andvord AS, Norge 2023

Alle henvendelser om boken kan rettes til

Gyldendal Akademisk

Postboks 6730 St. Olavs plass

0130 Oslo

www.gyldendal.no/akademisk

akademisk@gyldendal.no

Det må ikke kopieres fra denne boken i strid med åndsverkloven eller avtaler om kopiering inngått med KOPINOR, interesseorgan for rettighetshavere til åndsverk. Kopiering i strid med lov eller avtale kan medføre erstatningsansvar og inndragning og kan straffes med bøter eller fengsel.

Alle Gyldendals bøker er produsert i miljøsertifiserte trykkerier.

Se www.gyldendal.no/miljo

Forord

Hvorfor er det lov å brenne Koranen? Kan man kalle noen for «neger»? Kan man nekte russere å leie rom på hotellet man eier? Er det guttestreker eller hatkriminalitet når noen klipper opp et regnbueflagg? Hvor går grensen mellom saklig debatt om reindrift og hatkriminalitet mot samer? Skal det etterforskes som ran mot forsvarsløs person eller hatkriminalitet når en person i rullestol blir fratatt veska si?

Hatkriminalitet er en samlebetegnelse på straffbare handlinger som har sin bakgrunn i at noen tilhører en vernet minoritetsgruppe. Dette er et samfunnsproblem som fortjener å bli tatt på alvor. Riksadvokaten har bestemt at hatkriminalitet er noe som politiet og påtalemyndigheten skal prioritere høyt. Men for å bli tatt på alvor, og for å bli prioritert, må hatkriminalitet gjenkjennes – og forstås. Det er ikke alltid så lett, hatkriminalitet er et fagområde med til tider krevende juss. Det er også et samfunnstema som vekker sterke følelser og skaper stort engasjement og høy debattertemperatur. Vi ønsker med denne boken å bidra til større forståelse av hatkriminalitet og gi et bedre kunnskapsgrunnlag for de juridiske vurderinger slik kriminalitet forutsetter. Vi håper boken kan være til nytte for dem som arbeider med eller blir berørt av hatkriminalitet – og for dem som bare vil forstå mer av dette samfunnsproblemet.

Hatkriminalitet må forstås i lys av internasjonale føringer og konvensjoner Norge har forpliktet seg til, men reguleres primært ut fra nasjonalt lovverk. Dette lovverket må i sin tur sees i lys av samfunnsutviklingen i Norge de siste tiårene, ikke minst opp mot forståelsen av hvem som bør ha et særskilt vern.

Forfatterne har i mange år, fra ulike perspektiver, jobbet med hatkriminalitet og hatefulle ytringer. I arbeidet med denne boken har vi fått innspill fra flere som har kunnskap om både juss og samfunnsutvikling. Vi ønsker særlig å takke Berit Vegheim og Bård Nylund, som har bidratt med informasjon om prosessen rundt registrering av hatkriminalitet i Norge og arbeidet med utvidelser av hvilke grunnlag som skal ha vern. Vi vil også takke Nasjonalt kompetansemiljø innen hatkriminalitet i Oslo politidistrikt, som har vært en viktig sparringpartner i arbeidet med denne boken.

Vi håper vi med denne boken kan bidra til både økt kunnskap og større trygghet rundt etterforskning og iretteføring av hatkriminalitet.

Kai Spurkland, Anine Kierulf og Ingjerd Hansen

august 2023

Innholdsoversikt

KAPITTEL 1	HVORFOR EN BOK OM HATKRIMINALITET?	17
KAPITTEL 2	HATKRIMINALITET OG TILHØRENDE BEGREPER .	21
KAPITTEL 3	HVORFOR ET EGET MINORITETSVERN?	31
KAPITTEL 4	HATKRIMINALITET I NORSK KONTEKST	49
KAPITTEL 5	HATKRIMINALITET OG MENNESKERETTIGHETER – ET FUGLEPERSPEKTIV	79
KAPITTEL 6	NÅR MENNESKERETTIGHETER STÅR MOT HVERANDRE – HATYTRINGSVERN OG YTRINGSFRIHET	121
KAPITTEL 7	DET NORSKE REGELVERKET OM HATKRIMINALITET – FELLESPØRSMÅL	175
KAPITTEL 8	STRAFFBARE HANDLINGER SOM KAN BLI GROVE HVIS DET FORELIGGER HATEFULL MOTIVASJON .	291
KAPITTEL 9	STRAFFEBESTEMMELSER DER HAT ELLER DISKRIMINERING IKKE ER SÆRSKILT NEVNT I LOVTEKSTEN	313
KAPITTEL 10	STRAFFELOVEN § 185 OM HATEFULLE YTRINGER	329
KAPITTEL 11	STRAFFELOVEN § 186 OM DISKRIMINERING	447
KAPITTEL 12	STRAFFELOVEN § 77 BOKSTAV I – DE VERNEDE GRUNNLAGENE SOM MOMENT I STRAFFEUTMÅLINGEN	475

Innhold

KAPITTEL 1	HVORFOR EN BOK OM HATKRIMINALITET?	17
KAPITTEL 2	HATKRIMINALITET OG TILHØRENDE BEGREPER	21
2.1	Begrepet hatkriminalitet	21
2.2	Andre sentrale begreper	27
KAPITTEL 3	HVORFOR ET EGET MINORITETSVERN?	31
3.1	Innledning	31
3.2	Fra undertrykkelse til vern	32
3.3	Fra vern av maktpersoner til vern mot maktovergrep	35
3.4	Fra individansvar til samfunnsansvar	37
3.5	Skadevirkninger av hatkriminalitet	45
KAPITTEL 4	HATKRIMINALITET I NORSK KONTEKST	49
4.1	En lov blir til	49
4.2	Homofile: fra kriminelle til særskilt vernet gruppe	52
4.3	Registrering av hatkriminalitet	53
4.4	Den første offisielle definisjonen	58
4.5	Behov for tydelig avgrensing av vernede grunnlag	60
4.6	Utvidelse av vernede grunnlag: nedsatt funksjonsevne	62
4.7	Fra person- til gruppeorientering	66
4.8	Ny utvidelse: kjønnsidentitet og kjønnsuttrykk	69
4.9	Interseksjonalitet	72
4.10	En ny definisjon av hatkriminalitet	74

KAPITTEL 5	HATKRIMINALITET OG MENNESKERETTIGHETER	
	– ET FUGLEPERSPEKTIV	79
5.1	Innledning	79
5.2	Hvilke verdier står på spill?	82
5.3	Menneskerettigheter hjemme og ute	83
5.3.1	Innledning	83
5.3.2	Konvensjonstolkning etter folkeretten	85
5.3.3	Kort om konvensjonenes betydning i norsk rett	87
5.3.4	Kort om EU- og EØS-retten	91
5.4	Rasediskrimineringskonvensjonen	92
5.4.1	Om konvensjonen	92
5.4.2	Rettslig status i Norge	94
5.4.3	Sentrale artikler og relevant praksis	94
5.5	CRPD	103
5.6	Grunnloven § 108, ILO-konvensjon nr. 169 og Europarådets rammekonvensjon om nasjonale minoriteter	105
5.7	EMK	107
5.7.1	Om konvensjonen	107
5.7.2	Rettslig status i Norge	107
5.7.3	Sentrale artikler og praksis	108
5.8	FNs konvensjoner SP og ØSK	116
5.9	Oppsummering	120
KAPITTEL 6	NÅR MENNESKERETTIGHETER STÅR MOT	
	HVERANDRE – HATYTRINGSVERN OG	
	YTRINGSFRIHET	121
6.1	Innledning	121
6.2	Utviklingen av den norske hatytringsparagrafen	124
6.2.1	Innledning	124
6.2.2	Lovgivervurderinger av forholdet til ytringsfriheten .	125
6.2.2.1	1969–1970: Før ratifisering av RDK og frem mot vedtakelsen	125
6.2.2.2	1981: Homofili	127
6.2.2.3	1999–2004: Ytringsfrihetskommisjonen, Holgersen-utvalget og lovgivervurderinger av grunnlovsforslaget etter valget i 2001 ..	130

6.2.2.4	2003–2005: Symboler, lavere skyldkrav, modifisering av offentlighetskravet	135
6.2.2.5	2007: Senket terskel for det straffbare	136
6.2.2.6	2008: – «i andres nærvær»: modifisering av offentlighetskravet og videreføring av æresfølelsesvernet, men ikke av blasfemivernet	138
6.2.2.7	2021: kjønnsidentitet og kjønnsuttrykk, fra homofil til seksuell orientering	142
6.2.3	Bestemmelsens to retninger – fra samfunnsvern til individvern?	145
6.2.4	Veien videre	150
6.3	Ytringsfrihet	154
6.3.1	Hva og hvorfor	154
6.3.2	Hvordan?	157
6.3.3	Særlig om forhåndssensur	160
6.4	Om tolkning av potensielt ulovlige ytringer	163
6.4.1	Innledning	163
6.4.2	Om språktolkning ved rettsanvendelsen	164
6.4.3	Rettslige føringer for tolkning av potensielt straffbare ytringer	167
6.4.4	Tolking av hatefulle ytringer – problemstillinger å være oppmerksom på	169
6.5	Oppsummering	172
KAPITTEL 7 DET NORSKE REGELVERKET OM HATKRIMINALITET – FELLESPØRSMÅL		
7.1	Innledning	175
7.2	Oversikt over de norske reglene om hatkriminalitet	176
7.3	De vernede grunnlagene	179
7.3.1	Generelt	179
7.3.2	Hudfarge, nasjonal eller etnisk opprinnelse	183
7.3.2.1	Generelt	183
7.3.2.2	Nærmere om begrepet etnisk opprinnelse	184
7.3.2.3	Nærmere om begrepet nasjonal opprinnelse	192
7.3.2.3.1	Uttrykket «nasjonal»	192

	7.3.2.3.2	Uttrykket «opprinnelse»	194
	7.3.2.3.3	Sammenhengen mellom nasjonal opprinnelse og etnisk opprinnelse	200
	7.3.2.3.4	Nærmere om statsborgerskap . .	202
	7.3.2.4	Nærmere om begrepet hudfarge	208
7.3.3		Religion eller livssyn	211
7.3.4		Seksuell orientering	217
7.3.5		Kjønnsidentitet eller kjønnsuttrykk	220
7.3.6		Nedsatt funksjonsevne	226
	7.3.6.1	Begrepsavklaring	226
	7.3.6.2	Utgangspunkter for vurderingen	229
	7.3.6.3	Helse generelt	231
	7.3.6.4	Krav til alvor og varighet av nedsatt funksjonsevne	233
	7.3.6.5	Psykiske lidelser, kognitive begrensninger og liknende	235
	7.3.6.6	Selvpåførte tilstander og viljesbestemt atferd	236
	7.3.6.7	Rusavhengighet, overvekt og utseendemessige forhold	238
	7.3.6.8	Oppsummering	244
7.3.7		Hva omfattes ikke av de vernede grunnlagene?	245
	7.3.7.1	Generelt	245
	7.3.7.2	Det er bare mennesker som er vernet av bestemmelsene om hatkriminalitet	246
	7.3.7.3	Er det bare minoriteter som har vern?	248
	7.3.7.4	Hva slags vern har personer som av andre grunner er særlig utsatt?	253
7.4		Kravet om årsakssammenheng	258
	7.4.1	Innledning	258
	7.4.2	Det at fornærmede tilhører en vernet gruppe, gjør ikke automatisk den straffbare handlingen til hatkriminalitet	260
	7.4.3	Bevismessige utfordringer	261
	7.4.4	Sammensatt årsakssammenheng	262

7.4.5 Straffbare handlinger som har sin bakgrunn i egenskaper eller handlinger som forbindes med en vernet gruppe 264

7.4.6 Tilsynelatende årsakssammenheng 267

7.4.7 Fornærmede tilhører ikke en vernet gruppe 272

7.4.8 Kriminalitet mot en vernet gruppe med annen motivasjon enn hat og negative holdninger til gruppen 276

 7.4.8.1 Generelt 276

 7.4.8.2 Særlig om straffbare handlinger mot personer med nedsatt funksjonsevne 281

7.4.9 Gjerningsperson og fornærmet tilhører samme gruppe 284

7.4.10 Kriminalitet som er motivert av egen gruppetilhørighet 286

7.4.11 Feilvurderinger 287

KAPITTEL 8 STRAFFBARE HANDLINGER SOM KAN BLI GROVE HVIS DET FORELIGGER HATEFULL MOTIVASJON . 291

8.1 Innledning 291

8.2 Straffeloven § 264 om grove trusler 292

 8.2.1 Generelt 292

 8.2.2 Når foreligger det en grov trussel? 293

 8.2.3 Rettspraksis 295

8.3 Straffeloven § 272 om grov kroppskrenkelse og § 274 om grov kroppsskade 298

 8.3.1 Generelt 298

 8.3.2 Når foreligger det en grov kroppskrenkelse eller grov kroppsskade? 300

 8.3.3 Rettspraksis 301

8.4 Straffeloven § 352 om grovt skadeverk 308

 8.4.1 Generelt 308

 8.4.2 Når foreligger det grovt skadeverk? 309

 8.4.3 Rettspraksis 310

KAPITTEL 9	STRAFFEBESTEMMELSER DER HAT ELLER DISKRIMINERING IKKE ER SÆRSKILT NEVNT I LOVTEKSTEN	313
9.1	Innledning	313
9.2	Straffebestemmelser om rettsstridig atferd mot offentlig tjenestepersoner og særskilt utsatte yrkesgrupper	314
9.3	Straffebestemmelser om ordensforstyrrelser	316
9.4	Straffebestemmelser om oppfordring til straffbare handlinger	318
9.5	Hensynsløs atferd	319
9.6	Drap	326
KAPITTEL 10	STRAFFELOVEN § 185 OM HATEFULLE YTRINGER	329
10.1	Innledning	329
10.2	Gjerningsbeskrivelsen	336
10.2.1	Det må være fremsatt en ytring	336
10.2.2	Ytringen må som hovedregel være fremsatt offentlig	338
10.2.3	Ytringen må ramme noen fordi de tilhører en vernet gruppe	348
10.2.4	Ytringen må være diskriminerende eller hatefull ...	354
10.2.4.1	Innledning	354
10.2.4.2	Skillet mellom politiske og sjikanøse ytringer	355
10.2.4.3	Bare kvalifisert krenkende ytringer omfattes	359
10.2.4.4	Nærmere om hva som kan gjøre en ytring hatefull	364
10.2.4.4.1	Oppfordring eller tilslutning til integritetskrenkelser	364
10.2.4.4.2	Grov nedvurdering av gruppens menneskeverd	367
10.2.4.4.3	Uttalelser om deportering og liknende	375
10.2.4.4.4	Påstander om kriminell atferd ..	377
10.2.4.4.5	Underkjennelse av egnethet ...	379
10.2.4.4.6	Ytringens form	380
10.2.4.4.7	Presisjonsnivå som moment ...	382

10.2.4.4.8	Sannhetsgehalt som moment . . .	383
10.2.4.4.9	Hvorvidt det foreligger en provokasjon	385
10.2.4.4.10	Betydningen av at ytringen er religiøst fundert	387
10.2.4.4.11	Betydningen av hvem som er avsender av og adressat for ytringen	390
10.2.4.4.12	Påstander om psykisk sykdom, NAV-tilknytning mv.	394
10.2.4.4.13	Spredning som moment	396
10.3	Tolkning av ytringer	396
10.3.1	Innledning	396
10.3.2	Utgangspunkter for tolkningen	399
10.3.3	Kontekstuell tolkning og forsiktighetsregelen	405
10.3.4	Ytringer med uklart meningsinnhold	407
10.3.5	Spørsmålet om en ytring gjelder vernede personer eller et ikke vernet tema	409
10.3.6	Særlig om støtteerklæringer og liknende	411
10.3.7	Særlig om symboler og realakter	413
10.3.8	Særlig om tilslutning til ideologier	416
10.3.9	Særlig om humor, ironi, kunst mv.	422
10.3.10	Form som tolkningsmoment	431
10.4	Medvirkning	431
10.5	Skyldkravet, forsøk, påtale, konkurrens	435
10.6	Strafferamme og straffnivå	438
10.7	Momenter i straffeutmålingen	441
KAPITTEL 11 STRAFFELOVEN § 186 OM DISKRIMINERING		447
11.1	Innledning	447
11.2	Bestemmelsen gjelder varer og tjenester	449
11.3	Krav til virksomheten	450
11.4	Offentlig forestilling, oppvisning eller sammenkomst	451
11.5	Nærmere om fast eiendom	452
11.6	Nærmere om arbeid	455
11.7	Hva innebærer det å nekte noen en vare eller tjeneste?	455
11.8	Årsakskravet	459

11.9 Unntak	467
11.10 Skyldkravet, forsøk, påtale, konkurrans	471
11.11 Strafferamme og straffeutmåling	473
11.12 Rettspraksis	474
KAPITTEL 12 STRAFFELOVEN § 77 BOKSTAV I – DE VERNEDE GRUNNLAGENE SOM MOMENT I STRAFFEUTMÅLINGEN	475
LITTERATURLISTE	480
LOVREGISTER	486
DOMSREGISTER	491